

О.Г. ДЗЬОБА,

к.т.н., доцент, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

Прогнозування зовнішніх ризиків підприємств трубопровідного транспорту газу

Запропоновано нові підходи щодо ідентифікації та оцінювання зовнішніх ризиків газотранспортних підприємств на основі застосування методу експертних оцінок; виконано оцінювання, аналіз та прогнозування корпоративних, державних, регіональних та природних ризиків, проаналізовані основні причини їх виникнення та охарактеризовано тенденції їхнього розвитку.

Ключові слова: зовнішні ризики, газотранспортні підприємства, експертна оцінка, кількісний та якісний аналіз, прогнозування.

Предложены новые подходы к идентификации и оценке внешних рисков газотранспортных предприятий на основе использования метода экспертных оценок; выполнена оценка, анализ и прогнозирование корпоративных, государственных, региональных и природных рисков, проанализированы основные причины их возникновения и дана характеристика их развития.

Ключевые слова: внешние риски, газотранспортные предприятия, экспертная оценка, количественный и качественный анализ, прогнозирование.

New approaches to identifying and assessing external risks of gas transportation companies on the basis of expert estimation methods were proposed; evaluation, analysis and forecasting of corporative, state, regional and natural risks were made, the main reasons for their occurrence were analyzed and trends of their development were characterized.

Keywords: external risks, pipeline enterprises, expert's evaluation, quantitative and qualitative analyses, forecasting.

Постановка проблеми. Однією із ключових умов ефективної діяльності будь-якого підприємства, орієнтованої на отримання стабільних прибутків та забезпечення збалансованого розвитку, є розроблення програми управління ризиками. І першим та чи не найважливішим стає етап ідентифікації, аналізу, оцінювання та прогнозування всіх ризиків підприємства, які супроводжують його операційну, фінансову та стратегічну діяльність [1, 2]. Не є тут винятком і підприємства трубопровідного транспорту газу, в процесі діяльності

яких в останні роки спостерігаються доволі загрозливі тенденції генерування нових ризиків, пов'язаних насамперед із несприятливими змінами зовнішнього середовища. Склад та особливості прояву окремих видів зовнішніх ризиків стосовно саме цих підприємств вимагають проведення досліджень щодо оцінювання та прогнозування їх рівня з метою формування довготривалої стратегії управління ризиками.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Серед вітчизняних та зарубіжних науковців, які внесли вагомий внесок у дослідження проблем теорії і практики управління газотранспортними підприємствами, варто назвати Н.А. Волинську, В.І. Волошина, Р.І. Вяхірева, Р.М. Говдяка, А.І. Гриценко, В.Я. Грудза, І.В. Діяка, А.Н. Дмитрієвського, М.А. Жидкову, Б.О. Ключа, А.А. Макарова, Т.А. Мітрову, С.В. Оралова, М.Д. Середюк, Л.М. Уніговського, О.Є. Шандрівську, А.І. Шевцова та інших. Методологічні аспекти оцінювання ризиків досліджувалися в роботах Н.А. Брегіна, Г.Л. Вербицької, П.І. Верченко, Н.М. Внукової, В.М. Гранатурова, О.П. Ільїної, С.М. Клименко, В.В. Лук'янової, Р.В. Пікуса та інших авторів.

Проте сьогодні не існує чітких і однозначних відповідей на питання: 1) які саме зовнішні ризики становлять найсуттєвішу загрозу для газотранспортної системи України та окремих підприємств, що забезпечують її функціонування; 2) які тенденції та перспективи розвитку цих ризиків, які їх потенційні негативні наслідки сьогодні і в майбутньому; 3) яким чином потрібно здійснювати управління цими ризиками та як вибудувати довготривалу стратегію газотранспортних підприємств з метою мінімізації їхнього впливу.

Важливість та актуальність цих питань обумовлюють доцільність продовження досліджень у напрямі удосконалення методології оцінювання, аналізу та прогнозування зовнішніх ризиків, оскільки саме вони сьогодні формують основний масив загроз для газотранспортних підприємств порівняно із внутрішніми ризиками [3].

Метою статті є подальший розвиток теоретичних засад та методології оцінювання зовнішніх ризиків підприємств з урахуванням їх галузевої специфіки; кількісний та якісний аналіз ризиків газотранспортних підприємств та прогнозування їх рівня на перспективу.

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Виклад основного матеріалу. Українська газотранспортна система (ГТС) є, безумовно, стратегічною складовою енергетичного комплексу України. Від ефективної її роботи залежать не тільки доходи державного бюджету, стабільність газопостачання населення, промисловості, а й значною мірою енергетична безпека багатьох країн Європи [4].

Майбутнє газотранспортної системи України суттєво залежатиме від перспектив розвитку європейського газового ринку, які визначаються загальносвітовими і регіональними тенденціями в економіці і її газовому секторі, інтеграційними процесами в ЄС, процесами удосконалення механізмів міжнародного співробітництва у газовій сфері, потенціалом розвитку ефективних взаємовідносин між постачальниками та споживачами газу. Виділяючи в структурі виробничої діяльності ГТС дві складові – внутрішнє газозабезпечення та транзит газу – потрібно усвідомлювати, що все більше її майбутнє залежатиме саме від транзиту. Тому сьогодні надзвичайно важливо оцінити перспективи та можливості використання транзитного потенціалу вітчизняних газотранспортних підприємств у середньо- та довгостроковій перспективі, враховуючи потенційні загрози і ризики, які генеруються у зовнішньому середовищі. Як слушно стверджує Л. Уніговський [4], ситуація з перспективами транзиту в Європейський Союз значною мірою обумовлена тими принципами, які сповідують європейські країни при формуванні власних енергетичних стратегій:

1) постачання вуглеводнів у великих обсягах завжди буде пов'язане з політичними інтересами і завжди буде мати політичну складову;

2) країни Європи зацікавлені в диверсифікації не тільки джерел, а й маршрутів імпортування природного газу в Європейський Союз, що в принципі суперечить інтересам України і є одним із серйозних джерел ризиків;

3) для країн Європейського Союзу надійність газопостачання важить не менше, а мабуть і більше, ніж його вартість, безумовно, в розумних межах;

4) конфлікти між Україною та Росією з питань транзиту газу ставлять під сумнів надійність цього каналу постачання, провокують відповідні дії європейських країн на пошуки та створення альтернативних маршрутів, що призводить до поступової втрати монопольного становища вітчизняної ГТС.

Можна цілком обґрунтовано стверджувати, що перспективи розвитку газотранспортних підприємств України значною мірою будуть залежати від трьох основних чинників:

1) прогнозних обсягів споживання газу країнами ЄС;

2) наявності та рівня завантаження конкуруючих трубопровідних маршрутів;

3) джерел та обсягів постачання газу.

Однак не тільки ці чинники формують спектр зовнішніх ризиків газотранспортних підприємств. Як було доведено нами в роботі [3, с. 151–152], структура ризиків у розрізі джерел їх виникнення є складною та багатоаспектною. Окрім традиційних внутрішніх ризиків, властивих для всіх суб'єктів господарювання, газотранспортні підприємства, в якості яких ми розглядаємо територіальні управління магістральних газопроводів, обтяжені так званими корпоративними ризиками, обумовленими існуванням управлінської надбудови в особі НАК «Нафтогаз України» та проміжної управлінської ланки ДК «Укртрансгаз».

Також вимоги щодо деталізації зовнішніх ризиків обумовили доцільність виділення в їхньому складі двох підсистем: національних або внутрішніх державних ризиків та наднаціональних або наддержавних регіональних та глобальних ризиків. Такий підхід створює нові можливості щодо поглибленого аналізу потенційних ризиків та сприяє виробленню більш ефективного інструментарію управління ними. (Для прикладу: політичні ризики всередині України створюють певні загрози для діяльності газотранспортних підприємств, проте і політичні ризики, пов'язані з державами-постачальниками чи державами-споживачами газу, а також політичні ризики на рівні міждержавних відносин створюють не менші загрози саме для підприємств, діяльність яких охоплює міжнародні ринки.)

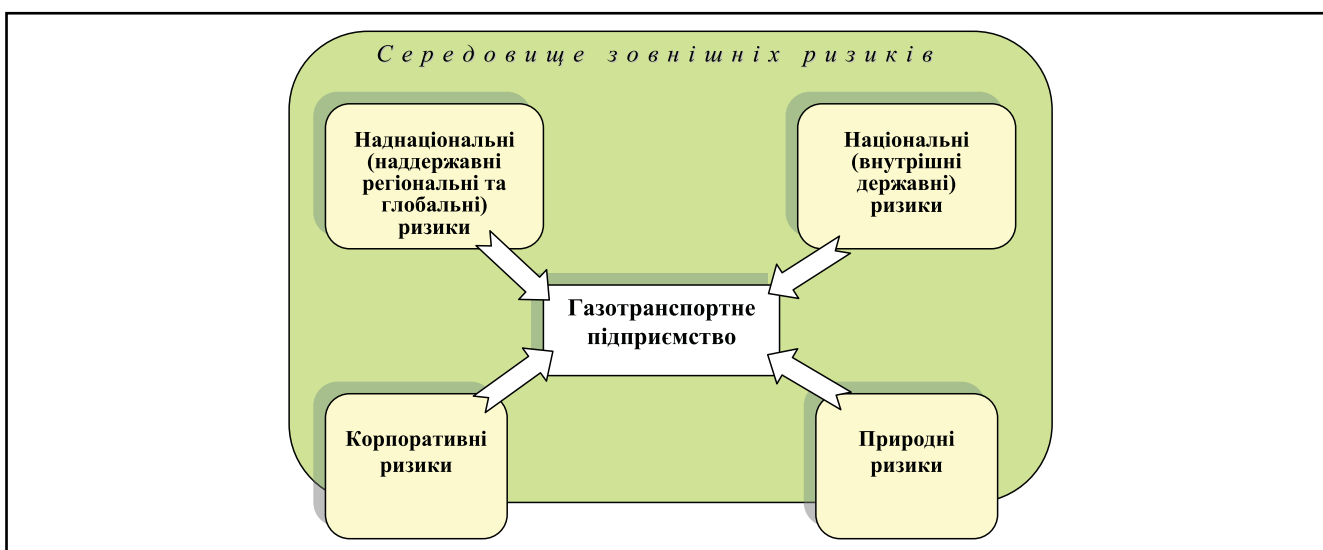

Рисунок 1. Підсистеми зовнішніх ризиків газотранспортних підприємств

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Ще одна особливість діяльності газотранспортних підприємств обумовлена сезонним характером споживання газу, обсяги якого суттєво залежать від кліматичних умов. Відтак природні ризики також слід розглядати як одне із значимих джерел.

Таким чином ми виділяємо чотири групи (підсистеми) зовнішніх ризиків, які дедалі більше впливають на діяльність газотранспортних підприємств (рис. 1).

Більшість українських та російських науковців дотримуються погляду стосовно доцільності застосування при оцінюванні ризиків як кількісних, так і якісних методів [5–9]. І власне завдання якісного оцінювання полягає насамперед в ідентифікації ризиків, виявленні факторів, джерел та причин їх виникнення.

Найпоширенішими методами кількісного оцінювання серед науковців і практиків вважаються статистичний та аналітичний методи, метод аналогій, метод побудови дерева рішень, методи, що ґрунтуються на аналізі доцільності витрат та фінансової звітності, а також метод експертних оцінок. Використання методу експертних оцінок доцільно здійсню-

вати за умови відсутності необхідної інформації, а достовірність його результатів щодо оцінювання ризиків залежить від кількості залучених експертів, їхнього кваліфікаційного рівня та компетентності з досліджуваної проблематики, коректності та чіткості формулювання питань та відповідей, обраних критеріїв оцінювання, методики обробки отриманих результатів. Саме метод експертних оцінок є незамінним при довгостроковому прогнозуванні розвитку ризиків, а особливо тих, які генеруються зовнішнім середовищем.

Особливістю нашого дослідження є те, що вперше виділено групу корпоративних ризиків, обумовлених існуванням управлінської надбудови в особі НАК «Нафтогаз України», яка сьогодні стала стримуючим чинником для розвитку підприємств системи газозабезпечення, та, зокрема, підприємств трубопровідного транспорту газу. Так, з'ясовано, що найсуттєвішим є ризик неефективності кадрової політики та призначень на керівні посади, ймовірність появи якого зростає із 0,36 у 2002 році до 0,54 у 2012 році (рис. 2). Суттєве зростання ймовірності появи характерне і для інших ризиків цієї групи.

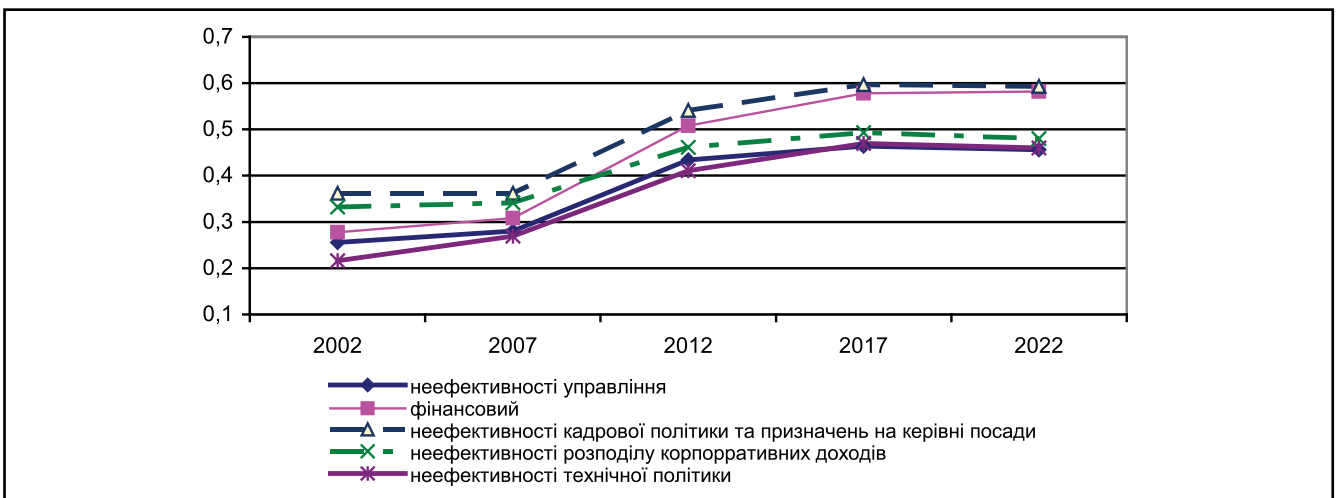

Рисунок 2. Динаміка ймовірності ризиків у підсистемі «Корпоративні ризики»

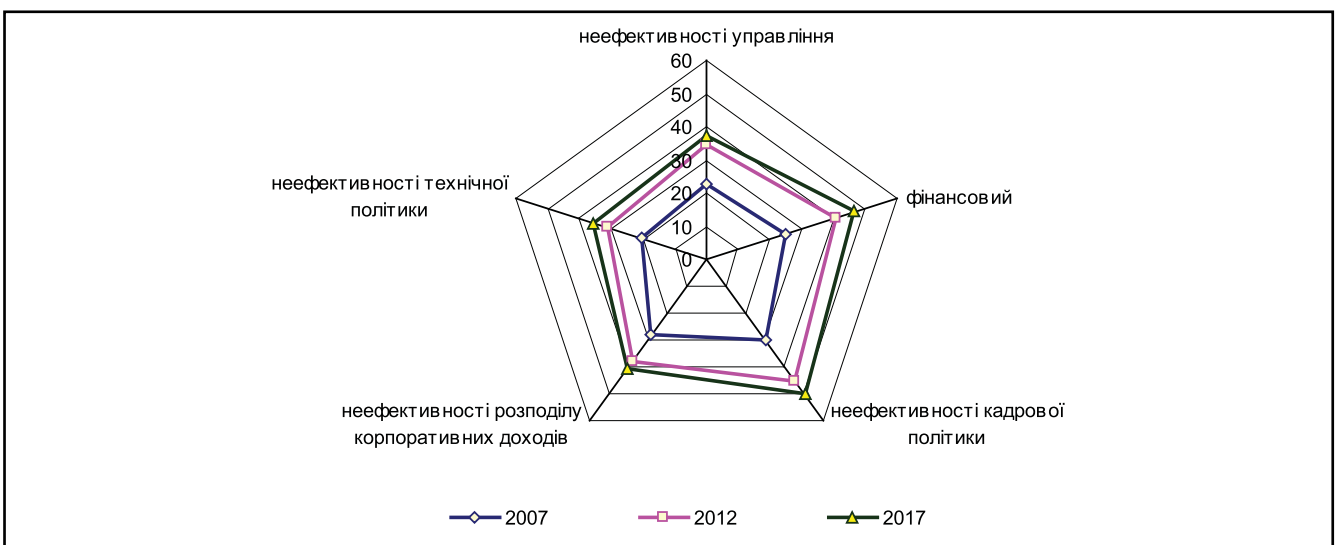

Рисунок 3. Підсистема «Корпоративні ризики»

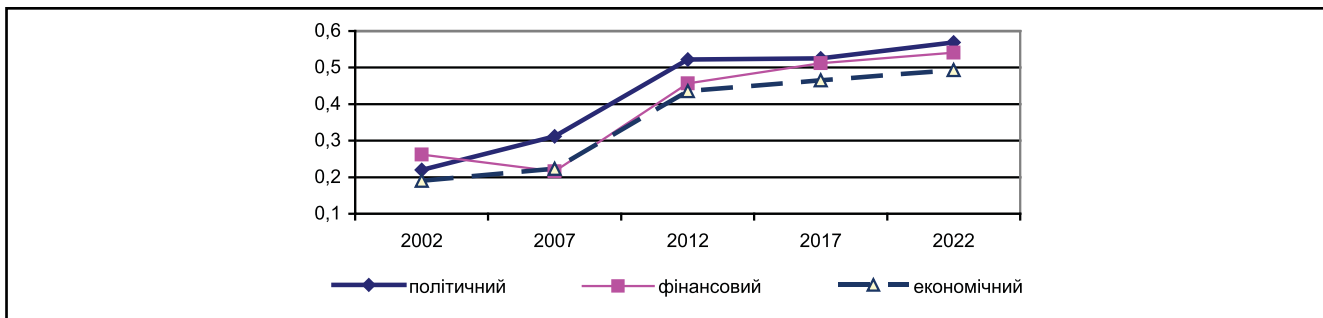

Рисунок 4. Імовірність ризиків у підсистемі «Національні (державні) ризики»

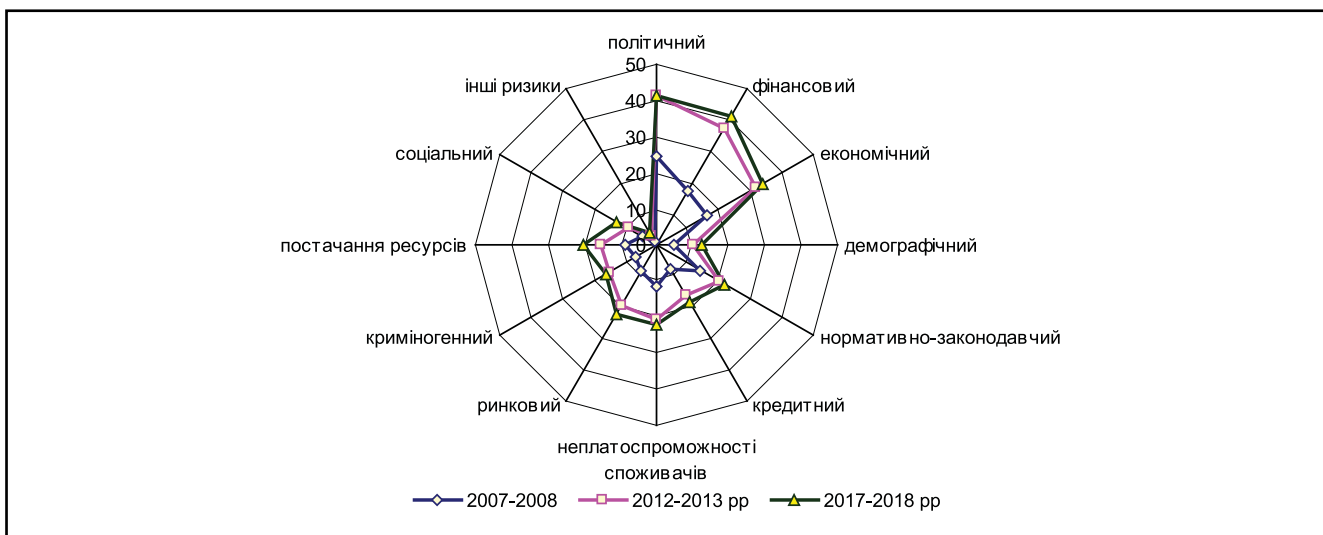

Рисунок 5. Підсистема «Національні (внутрішні державні) ризики»

За результатами бального оцінювання окремих корпоративних ризиків з урахуванням їхньої значущості можна констатувати сформовану негативну тенденцію зростання загроз, спричинених аналізованими корпоративними ризиками, які у 2007–2008 роках відносилися до зони малих (ризик неефективності управління, ризик неефективності технічної політики) або середніх (ризик неефективності кадрової політики та призначень на керівні посади, ризик неефективності розподілу корпоративних доходів, фінансовий ризик), а у 2012 році вказані ризики перейшли до розряду високих із збереженням негативних тенденцій до 2017 року (рис. 3).

Показовими є і результати дослідження ризиків у межах підсистеми «Національні (внутрішні державні) ризики». Тут чітко простежується зростання політичного, фінансового та економічного ризиків у період з 2007 по 2012 рік, які за кількісними оцінками експертів наближаються до межі між середніми та високими ризиками (рис. 4, 5).

Як вже зазначалося, вітчизняні газотранспортні підприємства забезпечують транспортними послугами не тільки внутрішній ринок, а й транзитне газозабезпечення країн Європи. Відтак вагомий вплив на їх виробничо-господарську діяльність справляють такі чинники, як політична стабільність, національні енергетичні стратегії окремих країн, взаємовідносини з країнами – постачальниками природного газу, економічна ситуація в країнах – постачальниках та споживачах, політика окремих держав у сфері диверсифікації

газопостачання національних ринків через формування конкуруючих транспортних маршрутів тощо. За результатами досліджень встановлено, що такі ризики підсистеми «Наднаціональні (наддержавні регіональні та глобальні) ризики», як технологічний, кредитний, нормативно-законодавчий, демографічний та ризик збоїв у логістичних ланцюгах транзиту, не були і не стануть упродовж наступних 5–10 років джерелом суттєвих загроз для функціонування вітчизняних газотранспортних підприємств (рис. 6).

Проте з'ясовано, що з 2007 по 2012 рік відбулося значне зростання політичного ризику, а також ризику конкуруючих маршрутів та ризику постачальника газу. Це обумовлює необхідність перегляду стратегії розвитку газотранспортних підприємств України на наступні 10–20 років.

Що стосується підсистеми «Природні ризики», то ідентифіковані нами ризики з урахуванням ймовірності їх появи та значущості за масштабами потенційних негативних наслідків не становлять суттєвої загрози для функціонування газотранспортних підприємств і в межах прийнятої градації можуть бути віднесені до мінімальних та малих ризиків (рис. 7).

За результатами розрахунку агрегованих ризиків підсистем встановлено негативний тренд їхнього зростання. Якщо в 2002–2003 роках агреговані ризики всіх підсистем знаходилися в зоні малих ризиків, то в 2012 році тільки підсистема «Природні ризики» знаходилася в зоні малих ризиків, а підсистеми внутрішніх, національних та наднаціональ-

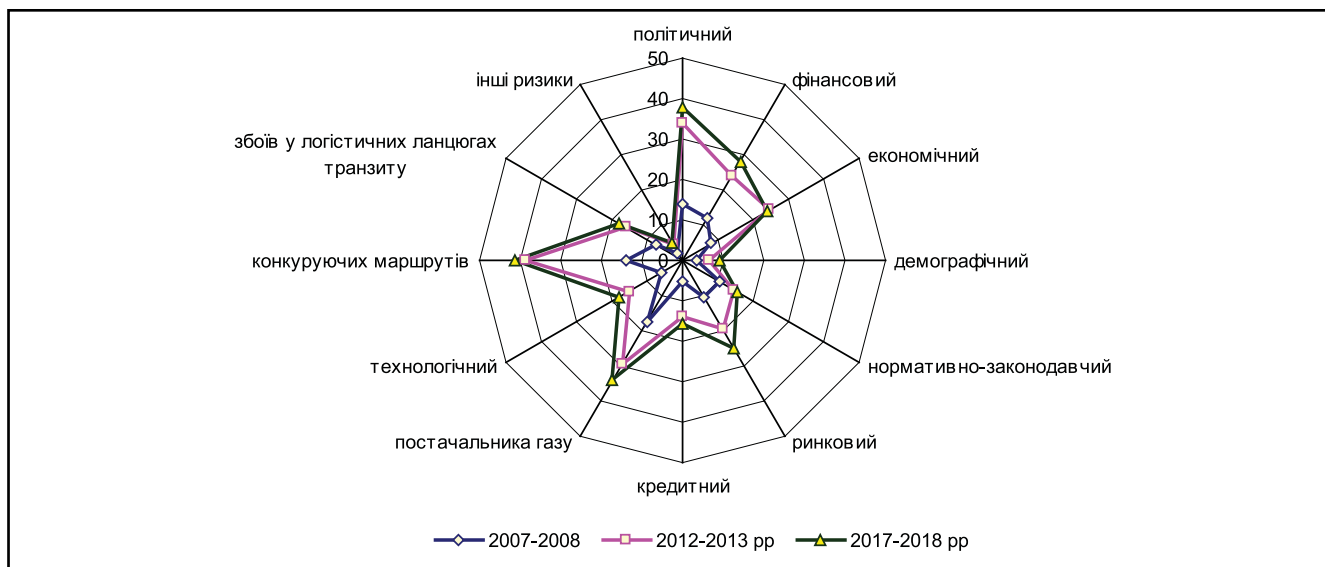

Рисунок 6. Підсистема «Наднаціональні (наддержавні регіональні та глобальні) ризики»

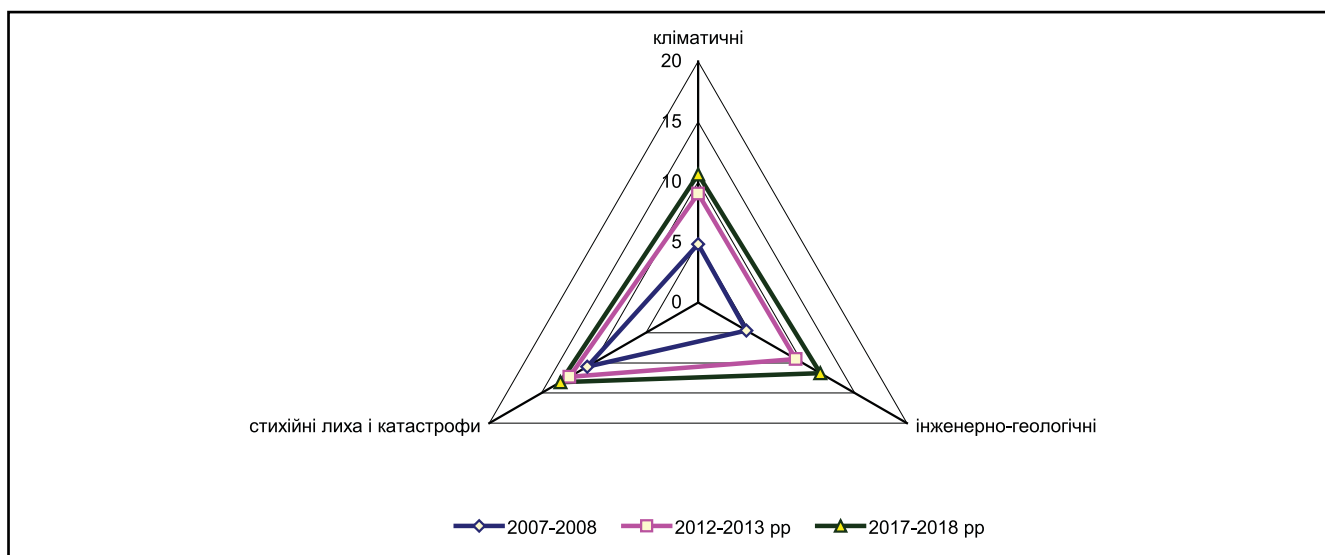

Рисунок 7. Підсистема «Природні ризики»

них ризиків змістилися в зону середніх ризиків, у той час як корпоративні ризики, за результатами експертних оцінок, взагалі перемістилися в зону високих ризиків.

Поглиблення ризиків очікується і в майбутньому, причому в 2017–2018 роках практично всі групи ризиків, окрім природних, відноситимуться до зони високого ризику.

Висновки

У процесі дослідження встановлено, що майбутній розвиток газотранспортних підприємств України суттєво залежатиме від перспектив розвитку європейського газового ринку. Процеси, які відбуваються у зовнішньому середовищі, генерують широкий спектр ризиків, у структурі яких доцільно розглядати такі групи, як корпоративні, державні, регіональні та природні ризики.

У коротко- та середньостроковій перспективі джерелом загроз для газотранспортних підприємств є корпоративні ризики, що обумовлює доцільність у найближчому майбут-

ньому здійснити радикальне реформування структури управління в газовій галузі України.

За результатами прогнозування зовнішніх ризиків з'ясовано, що найсуттєвіші загрози в наступні 10–20 років становитимуть ризики підсистеми «Наднаціональні (наддержавні регіональні та глобальні) ризики», зокрема політичні, конкуруючих маршрутів та ризики постачальника газу.

Список використаних джерел

1. Гранатуров В.М. Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения / В.М. Гранатуров. – М.: «Дело и Сервис», 1999. – 112 с.
2. Вербицька Г.Л. Оцінка економічного ризику / Г.Л. Вербицька // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – №4 (34). – С. 129–136.
3. Дзьоба О.Г. Методологічні підходи до класифікації ризиків у магістральному трубопроводному транспорті газу / О.Г. Дзьоба, Т.В. Семенютина // Інноваційна економіка. Всеукраїнський

науково-виробничий журнал. – 2011. – №1 (20). – С. 149–155.

4. Уніговський Л.М. Проблемні питання транзиту газу територією України / Л.М. Уніговський // Нафтогазовий комплекс України: надійність, стабільність і перспективи: тези доповіді міжнародної конференції. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ngbi.com.ua/dopovid%20conf%20site.ppt>

5. Бреґін Н.А. Механізм оцінки й управління фінансовими ризиками підприємств / Н.А. Бреґін, І.Г. Брітченко. – Донецьк: ДонДУЕТ, 2004. – 172 с.

6. Верченко П.І. Багатокритеріальність і динаміка економічного ризику (моделі та методи) / П.І. Верченко. – К.: КНЕУ, 2006. – 272 с.

7. Гранатуров В.М. Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения / В.М. Гранатуров. – М.: «Дело и Сервис», 1999. – 112 с.

8. Ильина О.П. Управление информационными рисками в бизнес-процессах / О.П. Ильина, Е.В. Стельмашонок // Экономика и управление. – 2006. №1 (22). – С. 99–102.

9. Лук'янова В.В. Оцінка агрегованого ризику діяльності підприємства / В.В. Лук'янова // Фінанси України. – 2004. – №6. – С. 74–81.

О.О. СИДОРЕНКО,
к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту, Чернігівський державний технологічний університет,
О.М. ВОРОНА,
студент, Чернігівський державний технологічний університет

Бухгалтерський облік помилкового переказу (отримання) грошових коштів

Розглянуто методичні засади обліку наслідків помилкового переказу (отримання) грошових коштів. Здійснено класифікацію причин щодо помилкового переказу (отримання) грошових коштів. Запропоновано методику обліку операцій з помилкового переказу (отримання) грошових коштів у платника та неналежного отримувача.

Ключові слова: помилковий переказ (отримання) грошових коштів, неналежний отримувач.

Рассмотрены методические основы учета последствий ошибочного перевода (получения) денежных средств. Осуществлена классификация причин для ошибочного перевода (получения) денежных средств. Предложена методика учета операций с ошибочного перевода (получения) денежных средств у плательщика и ненадлежащего получателя.

Ключевые слова: ошибочный перевод (получение) денежных средств, ненадлежащий получатель.

The methodological principles of accounting consequences of erroneous transfer (receiving) of funds have been considered. The classification of the reasons of erroneous transfer (receiving) of funds have been carried out. The method of operations accounting of erroneous transfer (receiving) of funds have been proposed to the appropriate payer and the unseemly recipient.

Постановка проблеми. В ринкових умовах господарювання практично жоден із суб'єктів господарювання не може обійтися без здійснення безготівкових розрахунків з власними контрагентами щодо переказу та отримання грошових коштів. При цьому чим більшим є підприємство, тим більшою є кількість та обсяг таких розрахунків, що відповідно може призводити до виникнення помилок при здійсненні розрахунків. Водночас помилковий переказ грошових коштів може не-

гативно вплинути на діяльність підприємства. Зокрема, наслідками такої помилки може бути розірвання договорів з поставачальниками (які вчасно не отримали належні їм кошти або одержали їх не у повній сумі), понесення додаткових витрат, судові процедури, втрата ділової репутації та інше. Отже, питання помилкового переказу (отримання) грошових коштів та їх облікового відображення потребують всебічного дослідження з метою вирішення існуючих проблем.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Наслідки помилкового переказу (отримання) грошових коштів є предметом дослідження таких науковців та практиків: К. Єрохіна [1], О. Оболевської [1], Ю. Міронової [2], В. Боровець [3], у працях яких здебільшого вивчаються питання відповідальності, що виникає внаслідок помилкового зарахування грошових коштів та їх неповернення (невчасного повернення), додаткові наслідки зазначених операцій та окремі аспекти їхнього обліку. Проте, зважаючи на значні зміни у нормативно-правовій базі, які відбулися в останні роки, та відносну застарілість більшості із зазначених вище праць, дослідження питань обліку помилкового переказу (отримання) грошових коштів залишаються актуальними та такими, що потребують вивчення. В наведених працях не ставилось питання щодо здійснення класифікації причин та видів помилок щодо переказу (отримання) грошових коштів з метою організації обліку та розроблення методики обліку відповідних господарських операцій у платника та неналежного отримувача.

Мета статті полягає у здійсненні класифікації помилок щодо переказу (отримання) грошових коштів з метою розроблення методики обліку операцій, пов'язаних із помилковим переказом (отриманням) грошових коштів, як у платника, так і неналежного отримувача.

Виклад основного матеріалу. Згідно з п. 1.24 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»